

ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ: ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, РІЗНОВИДИ СПОСОБІВ

**ШАК Роман - асистент кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка», доктор філософії**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-3177>

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.50>

У статті досліджується значення тлумачення кримінального закону як складного та багатоаспектного процесу, спрямованого на точне з'ясування та роз'яснення змісту правових норм з метою їх належного застосування в юридичній практиці. Підкреслюється, що тлумачення є інтелектуальною діяльністю, яка включає філологічний аналіз законодавчого тексту, виявлення істинних намірів законодавця, а також уточнення та систематизацію правової термінології.

Детально аналізуються принципи тлумачення кримінального законодавства. Серед них особливу увагу приділено принципам законності, розумності, добросовісності, об'єктивності та деталізації. Ці принципи забезпечують справедливість, ефективність та зрозумілість правозастосування, сприяють єдності правової практики та підтримують довіру суспільства до правової системи. Вони також допомагають уникнути помилок та зловживань при застосуванні кримінального закону.

Розглядаються різновиди тлумачення залежно від обсягу, зокрема, буквального, обмежувального та поширювального. Також досліджуються види тлумачення за суб'єктом інтерпретації: офіційне та неофіційне. Офіційне тлумачення здійснюється уповноваженими державними органами, такими як суди або законодавчі установи, і є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами права. Неофіційне тлумачення, яке може бути буденним, професійним або доктринальним, не має юридичної сили, але впливає на формування правової

культури, розвиток юридичної науки та практики застосування законодавства, зокрема через наукові публікації та експертні коментарі.

У висновку наголошується на критичній важливості точного, об'єктивного та послідовного тлумачення кримінального закону для забезпечення справедливості та юридичної визначеності. Правильне тлумачення сприяє ефективному та передбачуваному застосуванню правових норм, дотриманню принципу верховенства права, захисту прав і свобод особи в кримінально-правовому регулюванні, а також підвищенню авторитету правової системи в цілому. Це, в свою чергу, зміцнює довіру громадян до правосуддя та сприяє стабільності суспільних відносин.

Ключові слова: тлумачення права, норма права, кримінальне законодавство, принципи тлумачення, способи тлумачення

Постановка проблеми

Процес тлумачення закону є фундаментальним для забезпечення правосуддя, оскільки якість та чіткість законодавчого регулювання безпосередньо впливають на ефективність кримінальної юстиції. Тлумачення кримінального закону має велике значення для забезпечення єдності правозастосування, допомагає уникнути правової невизначеності та свавілля з боку правозастосовних органів. При цьому, розгляд різних видів тлумачення, таких як легальне, доктринальне, судове та тлумачення de facto, є актуальним для розуміння механізмів, за допомогою яких суб'єкти правозас-

тосування розкривають зміст кримінально-правових норм. Кожен з цих видів має свою специфіку і обумовлює різні підходи до застосування закону, що впливає на правову практику.

Важливість розгляду даної теми також визначається потребою у гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що передбачає адаптацію та інтеграцію міжнародних норм і принципів у внутрішню кримінально-правову систему. В умовах глобалізації та інтеграції України в міжнародні правові структури питання правильного тлумачення законодавства стає особливо важливим.

Таким чином, дослідження проблематики тлумачення кримінального закону є не тільки академічно значущим, але й має практичну цінність, спрямовану на підвищення ефективності правоохоронної системи та зміцнення правової держави.

Аналіз дослідження проблеми

В сучасній теорії кримінального права вивченням проблем тлумачення та застосування законодавства про кримінальну відповідальність займалися такі вчені, як Я. М. Брайнін, В. І. Борисов, В. М. Кудрявцев, А. В. Наумов, З. О. Незнамова, М. І. Панов, В. Я. Тацій, О. С. Шляпочников та М. Д. Шаргородський серед інших.

Метою статті є глибоке вивчення та аналіз теоретичних та практичних аспектів тлумачення кримінального законодавства, характеристика різних видів тлумачення та оцінка їх впливу на правозастосування. Дослідження покликане визначити механізми, за допомогою яких здійснюється розкриття змісту норм кримінального права, особливості кожного з видів тлумачення, їх застосування та взаємодію у практиці правозастосування.

Виклад основного матеріалу

Важливість тлумачення була визнана ще на початку ХХ століття, коли юридична література особливо підкреслювала значення правильного розуміння законів перед їх застосуванням. При цьому, до з'ясування значення норми права включається кри-

тичний аналіз, що допомагає встановити її достовірність і відповідність законодавчій волі. Критика поділяється на нижчу, що виправляє технічні помилки, та вищу, яка перевіряє юридичну силу та конституційну відповідність законів [1, с. 14].

У юридичному словнику Г. Блека зазначено, що тлумачення - це мистецтво або процес виявлення та роз'яснення значення законодавчих актів, заповітів, контрактів або інших письмових документів. Це також включає у себе з'ясування справжнього значення символів, які використовуються для передачі думок [2, с. 817]. Юридична енциклопедія описує тлумачення як інтелектуально-вольовий процес, який полягає у з'ясуванні та роз'ясненні намірів законодавця, які втілені в нормах права, а також результати цієї діяльності [3, с. 80].

Норми, що впливають із процесу інтерпретації законодавчих актів, можна розділити на два основні типи:

1) конкретизуючі норми, які виводяться з більш загальних правил, створених законодавцем. Ці норми виразно вказують на права та обов'язки сторін, що перебувають у правових відносинах;

2) норми про норми, які уточнюють значення термінів і виразів, зазначених у тексті закону. Ці норми присутні у документах, що роблять нормативне тлумачення, і включають описові чи визначальні висловлювання, юридичні оцінки різних фактів або ситуацій, а також прямі указівки на те, як потрібно розуміти певні правові норми [4, с. 119].

Тлумачення законів історично зосереджувалося на загальній теорії права, але специфічні особливості галузевого права часто залишалися поза увагою. За словами О.Ф. Скакун, тлумачення правових норм включає інтелектуальну діяльність, спрямовану на точне з'ясування змісту правових норм. Це включає використання різних методів і прийомів для ефективного застосування і виконання правових положень [5, с. 484].

По-перше, тлумачення характеризується як інтелектуальна діяльність, яка має конкретні мету, засоби, результат і сам про-

цес. Це не просто пізнання, а діяльність з встановлення змісту правового акта для його практичного застосування [6, с. 45].

По-друге, юридична інтерпретація визначається як процес мислення, спрямований на виявлення змісту норм права, як зазначають Ю.М. Тодика та І.П. Малинова [7, с. 52], які розглядають тлумачення як клас інтелектуальних операцій.

По-третє, цільовий характер тлумачення заключається у вирішенні невизначеностей та суперечностей в законодавстві, з'ясуванні намірів законодавця, як це визначає С.В. Шевчук [8, с. 217]. Тлумачення також допомагає ідентифікувати прогалини у законодавстві і сприяє їхньому заповненню, проте питання заповнення цих прогалин через тлумачення вводить у сферу судової правотворчості та дискреційних повноважень суду.

Четверте, тлумачення права має уточнювальну функцію, яка проявляється у процесі застосування права, особливо коли виникає потреба уточнити певні аспекти правових норм. Конкретизація дозволяє перетворити абстрактні норми у зрозумілі та конкретні, що забезпечує краще розуміння їх змісту після тлумачення.

П'яте, тлумачення права є опосередкованим, оскільки використовуються різні знання для виявлення змісту правових норм, зокрема: мовні особливості формулювання норми, систематичність правової системи, генетичні зв'язки та умови використання норм у соціальних процесах [9, с. 245]. Вказані аспекти уможливають застосування різних способів тлумачення, таких як мовний, системний, логічний, функціональний, цільовий та інші, що сприяє глибокому розумінню та єдиному застосуванню правових норм.

Шосте, процес тлумачення невіддільно пов'язаний з діяльністю інтерпретатора, який діє як посередник між правовим актом і конкретною життєвою ситуацією. Термін «посередник» підкреслює роль інтерпретатора у взаємодії між законом і реальністю суспільства.

Сьоме, тлумачення права також є суб'єктивним процесом пізнання, що відзначається творчістю інтерпретатора. Цей

процес веде до нових знань, які допомагають виразити зміст тлумачених норм.

Інтерпретація правових норм містить два основних аспекти: розуміння, яке є процесом внутрішньої розумової діяльності з виявлення суті правових норм, та пояснення, що включає зовнішнє вираження з'ясованого змісту для інших суб'єктів. Розуміння починається з філологічного аналізу, який передбачає розгляд значень слів, але самостійно недостатньо для повного роз'яснення правової норми [10, с. 227-228]. В Англо-американській правовій системі існують канони тлумачення, що слугують рекомендаціями для забезпечення єдиності розуміння нормативних текстів і уникнення свавільної інтерпретації. З'ясування змісту нормативного акту включає роботу з текстом як із системою символів, що представляє законодавчу волю в юридичній формі. Таким чином, правильне тлумачення має базуватися на філологічному аналізі та враховувати особливості юридичного мовлення, відповідаючи приписам закону.

Тлумачення кримінального законодавства тісно пов'язане з автентичним (легальним) тлумаченням, яке традиційно відноситься до витлумачення кримінального закону, але не є частиною законодавчої техніки. На практиці виникають дебати, чи може автентичне тлумачення вважатися актом законодавства, і чи може воно бути включене безпосередньо до тексту кримінального закону [11, с. 461]. Юридична література вказує на різні думки щодо цього, але зазвичай вони підкреслюють необхідність зробити кримінальний закон ефективнішим шляхом вдосконалення його логікомовної форми та включення роз'яснень від законодавця. Тому рекомендується доповнити текст закону спеціальною статтею або розділом, присвяченим роз'ясненню термінології, яка використовується у законі.

Термінологія та понятійна система кримінального права є результатом злиття логічного та лінгвістичного аналізу, формулюючи частину ширшого правового апарату, який включає системно пов'язані поняття і категорії, представлені через термінологію, що використовується в кримінальному за-

конодавстві України [12, с. 122]. Важливість знань про мову закону, структуру правової норми, правила юридичної техніки, системні зв'язки між нормами, закони логіки, історичний контекст і цілі законодавства є ключовими для правильного тлумачення кримінально-правових норм.

Тлумачення норм кримінального права є необхідним через велику кількість оціночних понять, які законодавець використовує при формулюванні норм, наприклад, поняття «тяжкі наслідки» чи «значна шкода» (ст. ст. 133, 194, 232-1, 266, 185, 186, 189, 190 КК України). Крім того, у Кримінальному кодексі України є конкуруючі, відсильні та бланкетні норми, зміст яких не можна зрозуміти без посилання на інші правові акти, наприклад, правила дорожнього руху, що необхідно для повного розуміння деяких статей, таких як стаття 286 Кримінального кодексу України [13].

Технічна та юридична недосконалість текстів деяких законодавчих формулювань вимагає роз'яснення від Пленуму Верховного Суду України або тлумачень від Конституційного Суду України, щоб забезпечити точність і ясність у застосуванні законів. Зазначені аспекти можуть спонукати до надмірної творчої активності тих, хто тлумачить правові норми, що в свою чергу може призвести до необґрунтованого розширення обсягу кримінально-правового регулювання. Тлумачення не повинне заміщати законотворчість, ані створювати нові правові норми, хоча й може вносити нові елементи у вже існуючі норми. Наприклад, Наполеон, який асоціюється з розробкою Цивільного та Кримінального кодексів Франції, висловлював занепокоєння щодо коментарів до них, кажучи, що це як смерть його кодексу. Тому важливо чітко встановлювати рамки «творчої» природи тлумачення, яка має на меті виявити та втілити волю законодавця, вміщену в тексті закону, без спроб змінити чи «виправити» цю волю шляхом надання нового значення закону.

Якщо коротко узгальнити, то тлумачення норм кримінального права має визначатися як процес з'ясування та роз'яснення змісту кримінально-правових норм, спря-

мований на їх правильне застосування та виконання. Юридичне тлумачення включає в себе використання спеціальних методів, націлених на досягнення вищевказаних цілей. Тлумачення не може бути проведене у спосіб, що суперечить закону, чи створювати нові кримінально-правові заборони, виходячи за рамки вже встановлено-го законодавства.

Що стосується принципів тлумачення кримінального законодавства, то вони визначаються як фундаментальні положення, які надають структурування, направляють та інформують процес роз'яснення кримінально-правових норм. Вони важливі для точного виявлення значення тлумаченої норми і забезпечення ефективності тлумачення права [14, с. 307]. Серед основних принципів тлумачення кримінальних норм виділяють дотримання законності, заборону зловживання правом, всебічне застосування методів тлумачення, логічність та зрозумілість виведених висновків, а також об'єктивність у підходах. Розглянемо їх детальніше

Принцип законності вимагає строгого додержання законів та нормативних актів під час застосування права, включаючи як їхній зміст, так і інтенції. Цей принцип окреслює межі, в яких інтерпретатор має право діяти, завжди залишаючись в рамках законодавства. Він є критично важливим не тільки для інтерпретаційної, але й для всієї юридичної практики і підкріплений статтею 19 Конституції України [15].

Принцип розумності тлумачення права закликає до використання розумних підходів при інтерпретації, уникаючи абсурдних висновків, максимізуючи корисність і знаходячи баланс між конфліктними правовими нормами чи інтересами. Європейський суд з прав людини розглядає «розумність» зазвичай у контексті «строку», оскільки стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи протягом розумного строку судом, який встановлює закон, для вирішення цивільних спорів або оцінки кримінальних звинувачень [16, с. 43].

Принцип добросовісності у тлумаченні відображається в проведенні інтерпретаційної діяльності, яка ґрунтується на ціннісних орієнтирах суспільства та вимагає від людини сумлінного ставлення до своїх обов'язків та процесів. Поняття добросовісності визначається як філософська категорія, яка передбачає свідоме виконання обов'язків. Цей принцип зафіксований у статті 31 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. У контексті континентальної Європи, правова категорія добросовісності є ефективним елементом правового регулювання, маючи коріння у принципі *bona fide* відомому з часів римського права [17, с. 59].

Загальноприйнято, що добросовісність у праві виступає як один із основних принципів. Його часто розглядають як оціночне поняття або як генеральне застереження, що не вносить внутрішніх суперечностей до самого принципу добросовісності. Навпаки, такі характеристики є інтегральними рисами цього принципу. Генеральні застереження відзначаються своєю абстрактністю та універсальністю і містять загальні, невизначені поняття, які є досить абстрактними або відносяться до загальних фактичних обставин. Лінгвістично принцип добросовісності можна описати як невизначений оціночний термін. Ця невизначеність полягає в відсутності конкретних умов для його застосування, дозволяючи тим, хто застосовує право, вносити власне тлумачення на основі конкретних обставин [18, с. 25].

Оціночна природа та властивість генерального застереження принципу добросовісності робить його тлумачення складним. Ця складність полягає в викликах, які ставить перед собою право, спираючись на цей принцип. Розуміння добросовісності слід починати не з чисто юридичного контексту, а з теоретичних основ, де «право» вважається «соціально виправданою свободою поведінки», тобто тим, що суспільство визнає та підтримує як прийнятне [19, с. 22-23].

Принцип обґрунтованості вимагає, щоб будь-яке рішення базувалося на перевірених даних. Інтерпретатору, для досягнен-

ня точного та логічно вірного результату, необхідно використовувати техніко-юридичні інструменти для тлумачення правових норм. Принцип неупередженості передбачає, що інтерпретатор має залишатися об'єктивним і не проявляти особистої зацікавленості під час тлумачення правових норм. Цей принцип забезпечує справедливість та об'єктивність інтерпретаційного процесу, звертаючи увагу на мовне формулювання, історичний контекст, системні зв'язки і мету закону, а також на загальні моральні принципи.

Принцип точності та зрозумілості у правотлумаченні забезпечує якість і зрозумілість тлумачення правових норм. Це важливо, оскільки непорозуміння може виникнути, якщо думка висловлена незрозуміло. Мовні правила, які беруть початок від римського права та формулюються латинською мовою, такі як максими мови, сприяють збереженню чіткості формулювань. Вони включають принципи як *eiusdem generis* (одного виду, класу або природи), *expressio unius est exclusio alterius* (пряме згадування однієї речі виключає всі інші), та *poscitur a sociis* (визнане партнерами) [20, с. 204-205].

Принцип юридичної визначеності в правовому регулюванні проявляється, перш за все, у виборі методів формулювання законів і специфіці їх формального оформлення. Втім, певні аспекти визначеності можуть викликати надмірну регуляцію і повторення законодавчих положень, що ускладнює їх застосування. Це може бути наслідком юридичних і ідеологічних помилок у процесі нормотворчості, призводячи до стану, який можна охарактеризувати як «псевдовизначеність» або «надмірна визначеність» [21, с. 109].

Принцип діалектичного поєднання об'єктивного і суб'єктивного. Сократ, який розглядав діалектику як метод визначення основних понять, що мають відображати сталі закономірності дійсності, вважав, що чуттєве сприйняття давало обманливе знання про змінну природу речей, тоді як використання понять забезпечувало істинне розуміння світу [8, с. 216-217].

Принцип деталізації в тлумаченні законів. Тлумачення законів служить

зв'язуючою ланкою між абстрактною нормою і конкретною життєвою обставиною, в якій ця норма застосовується. Через деталізацію абстрактна норма набуває конкретності, що робить її зміст більш точним і зрозумілим [22, с. 183].

Принцип доцільності полягає у виборі найкращого способу застосування правових положень до конкретних обставин. Він уособлюється у можливості правозастосувача вибрати ту правову норму, яка на його думку, найкраще регулюватиме суспільні відносини та забезпечить найвищу ефективність у даній ситуації.

Принцип уніфікованого тлумачення (за єдиним стандартом). Цей принцип реалізується через використання усього арсеналу інтерпретаційних інструментів однакови-ми методами та підходами. В аналогічних ситуаціях інтерпретатори повинні послуговуватися схожими техніками, щоб забезпечити консистентність і передбачуваність у застосуванні правових норм.

Якість процесу застосування права залежить від методів та технік, які використовує правозастосувач для роз'яснення змісту норм. Часом, після тлумачення, зміст норми виявляється ширшим чи вужчим за її буквальне трактування. У теорії права виділяють три типи тлумачення: буквальне, обмежувальне та поширювальне.

Буквальне (адекватне) тлумачення означає, що дійсний зміст кримінально-правової норми в Кримінальному кодексі України точно відповідає її тексту. Наприклад, частина перша статті 114 КК України стверджує, що кримінальна відповідальність настає за дії, пов'язані з передачею державних таємниць іноземним державам або організаціям, вчинені іноземцями чи особами без громадянства [23]. Зміст норми чітко визначає предмет і суб'єкт порушення, не дозволяючи ширше або вужче тлумачення.

Обмежувальне тлумачення передбачає, що дійсний зміст кримінально-правової норми Кримінального кодексу України обмежується меншими межами, ніж вказано у її тексті. Це означає, що справжній обсяг норми може бути звужено за допомогою аналізу супутніх статей КК чи інших зако-

нодавчих актів. Наприклад, хоча частина перша статті 155 КК України визначає потерпілим особу до шістнадцяти років, аналіз статті 152 може конкретизувати, що це стосується осіб від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Поширювальне тлумачення кримінально-правової норми дозволяє вбачати в її правовому змісті більше, ніж вказано в текстуальному змісті норми в Кримінальному кодексі України. Цей метод тлумачення дозволяє визначити границі дії норми шляхом розгляду інших статей КК України чи додаткових нормативно-правових документів. Наприклад, стаття 263 частина 1 КК України встановлює кримінальну відповідальність за володіння, зберігання, придбання, передачу або збут вогнепальної зброї (окрім гладкоствольної мисливської), боєприпасів, вибухових речовин або пристроїв без належного дозволу [23]. Оскільки конкретний закон, що регулює обіг зброї в Україні, відсутній, термін «закон» у тексті КК України тлумачиться широко і включає різні підзаконні акти.

Про поширювальне тлумачення варто додати ще і в контексті практики ЄСПЛ. Так, застосування кримінально-правових норм веде до значних наслідків для особи, що, як відомо, може мати серйозні наслідки. З цієї причини юристи наголошують на важливості правової чіткості кримінального законодавства та необхідності його коректного тлумачення. Незважаючи на бажаність чіткості, як правильно зазначає Суд, це може призвести до надмірної суворості законів, які повинні залишатися ефективними навіть у змінних умовах. Тому законодавство часто включає терміни, що залишаються невизначеними та потребують тлумачення (§ 40 рішення у справі *Kokkinakis v. Greece* (application 14307/88) [24]). Ця потреба в тлумаченні відкриває шлях до поширювального тлумачення, яке, згідно з думкою провідних науковців, є прийнятним у кримінальному праві [25, с. 48].

Воно не є винятком з інтерпретаційних правил, що встановлені ЄСПЛ. Проте, враховуючи свою специфіку, це тлумачення вже звернуло на себе увагу Суду. ЄСПЛ за-

перечує проти поширювального тлумачення кримінально-правових норм, якщо це призводить до негативних для обвинуваченого наслідків, пов'язаних із зворотною дією норм у часі (§ 41 рішення у справі *Achouf v. France* (application 67335/01) [26]). Крім того, ЄСПЛ визначає право не тільки формально, але й у його матеріальному значенні (§ 43 рішення у справі *Huhtamaki v. Finland* (application 54468/09) [27]), зважаючи на інтереси не лише обвинуваченого, а й потерпілого та суспільства. Таким чином, під час тлумачення кримінально-правових норм Суд надає перевагу дійсному змісту норм, який відображає реальні потреби правосуддя, навіть якщо це може не завжди вигідно обвинуваченому, особливо коли існують альтернативні варіанти тлумачення.

У фундаментальних дослідженнях з теорії права та кримінально-правовій доктрині виділяють різні форми тлумачення, класифікуючи їх за різноманітними критеріями. Зокрема, тлумачення поділяється на офіційне та неофіційне залежно від особи, що інтерпретує закон (інтерпретатор). Офіційне тлумачення проводять уповноважені державні установи чи службові особи, і це тлумачення фіксується у спеціальному акті з обов'язковим характером для виконання. Щодо сфери застосування, тлумачення може бути нормативним або казуальним. У теоретичному правознавстві нормативне тлумачення означає таке, що впливає на загальну категорію осіб та ситуацій, де застосовується правова норма, і тому має універсальний характер. Таке тлумачення важливе, особливо коли юридичні акти чи норми містять неясності, адже воно спрямоване на забезпечення єдності розуміння та вдосконалення практики їх застосування.

Офіційне нормативне тлумачення варіюється в залежності від суб'єкта, який встановив юридичну норму та суб'єкта, який її тлумачить, і поділяється на автентичне (авторське) та легальне (делеговане). Автентичне тлумачення відбувається органом, який випустив нормативний акт і обмежене його компетенцією. Легальне тлумачення здійснюється за уповноваженням або на доручення від органу, що видав акт, або коли законодавець надає таке право цьому орга-

ну. Деякі вчені стверджують, що офіційне тлумачення стосується тільки роз'яснення юридичних норм [28, с. 294]. Проте цей погляд є спірним, адже для адекватного тлумачення нормативно-правового припису необхідно детально аналізувати закладену в нього інформацію через використання спеціалізованих термінів і нормативних висловів. Таким чином, офіційне тлумачення кримінального кодексу України має включати два етапи: з'ясування та роз'яснення.

Вчені часто асоціюють офіційне тлумачення із діяльністю органів держави або службових осіб, що мають на це повноваження, але використовують різноманітні назви для їх позначення: відповідний державний орган; обмежене коло спеціалізованих уповноважених державних органів чи службових осіб; державні органи, службові особи; відповідний компетентний суб'єкт; офіційно відповідний орган; спеціально відповідний компетентний у цій області орган, державний службовець або службова особа на основі службових обов'язків; компетентні державні органи; органи, уповноважені на обов'язкове тлумачення для застосувачів права [29, с. 47]. Варто вказати на уточнення щодо формулювання суб'єкта офіційного тлумачення, а саме: така діяльність виконується в рамках відповідних компетенцій та службових обов'язків. Підхід Л.В. Луць та Г.Г. Шмельової, який передбачає стисле визначення суб'єкта тлумачення – «компетентний суб'єкт», діяльність якого відбувається у межах його компетенції, визнається прийнятним.

Згідно з пунктом 2 статті 150 Конституції України, Конституційний Суд України (далі – КС України) уповноважений офіційно тлумачити закони, включаючи кримінальні. Таке тлумачення представляє собою високорівневу юридичну діяльність, оскільки конституційні акти тлумачення мають силу закону. Важливо зазначити, що можливі розвитки закону в рамках такого тлумачення мають бути обмежені встановленою юридичною нормою. Рішення КС України, що викладають результати тлумачення, є обов'язковими, остаточними і не підлягають оскарженню на території України [30, с. 42]. За словами Г.А. Карелової, в

рішеннях КС України формуються значущі правові позиції, які розширюють розуміння положень закону про кримінальну відповідальність та сприяють втіленню принципу верховенства Конституції України у національне законодавство [31, с. 5].

Результати офіційного тлумачення завжди є обов'язковими для суб'єктів права, які застосовують пояснювані норми. Таким чином, форми втілення результатів офіційного тлумачення представлені як інтерпретаційно-правові чи правотлумачні акти, які не модифікують правову норму, а лише викладають її зміст. Ці акти мають містити всі необхідні реквізити.

В академічному середовищі не існує консенсусу щодо класифікації видів офіційного тлумачення. Більшість вчених визначають такі основні типи як нормативне та казуальне тлумачення. Також зустрічаються інші назви: загальне тлумачення, правозастосовне та індивідуальне. В контексті нормативного тлумачення розглядаються аутентичне та делеговане (легальне) тлумачення, при цьому існує пропозиція називати аутентичне тлумачення авторським [28, с. 295]. Науковці виділяють такі ключові характеристики нормативного тлумачення: загальний та обов'язковий характер, який означає його застосування до всіх випадків, передбачених тлумаченою нормою; обов'язковість цього типу тлумачення вимагає від осіб дотримання змісту правової норми, визначеного під час нормативного тлумачення; неперсоніфікованість тлумачення, що підкреслює його багаторазове застосування і розповсюдження на всіх осіб, задіяних у відповідних суспільних відносинах [29, с. 49–50].

Види нормативного тлумачення включають аутентичне (авторське) та легальне (делеговане). Термін «аутентичний» (з грецьк. *Autentikos* – справжній, вихідний з первісного джерела) означає «дійсний, правильний, який базується на первісному джерелі» [32, с. 5]. Аутентичне тлумачення – це інтерпретація змісту правової норми, проведена органом або суб'єктом, який створив цю норму. Аутентичне тлумачення визначається як спосіб конкретизації правової норми, вид юридичної діяльності,

регульований (або нерегульований) правовими нормами, який проводиться правотворчим органом і спрямований на виправлення невизначеностей, неточностей для забезпечення однозначного розуміння та застосування цієї правової норми. На противагу аутентичному, легальне (делеговане) тлумачення виконується особливо уповноваженим суб'єктом на основі постійних повноважень або одноразового доручення. У випадку постійних повноважень, як наприклад, офіційне тлумачення кримінального закону України, це здійснюється КС України.

Ще одним видом офіційного тлумачення, яке визнають правові науковці, є казуальне (індивідуальне, правозастосовне) тлумачення. Однією з його основних характеристик є офіційність. Наукові дослідження підкреслюють, що результати казуального тлумачення мають обов'язковий характер для конкретного випадку, до якого вони застосовуються. За словами С.М. Олейникова і Г.О. Христової [33, с. 433], ці результати не мають формально-юридичного значення для інших справ і на них не поширюються. Інші вчені вважають за краще називати казуальне тлумачення казусним, обґрунтовуючи це тим, що воно пов'язане з конкретним казусом або життєвим фактом. Це стосується етимологічного походження термінів, які обидва походять від латинського слова «*casus*», що означає «випадок». Проте, не всі науковці погоджуються з цією позицією, аргументуючи, що значення казуального тлумачення може значно перевищувати рамки конкретної справи і призводити до становлення прецедентного значення тлумачення.

Суб'єктами казуального тлумачення виступають органи правозастосування, включаючи судові та інші компетентні органи, серед яких особливе місце посідає суд. В науковій літературі пропонується виділити три типи судового тлумачення:

1) тлумачення, що проводиться суддею чи судом будь-якого рівня під час розгляду конкретної кримінальної справи, яке є обов'язковим, доки вищий суд не встановить інше, і діє тільки у контексті цієї справи. У випадку, коли таке тлумачення

здійснюється вищими судовими органами, воно може слугувати зразком для судів нижчих інстанцій у схожих справах;

2) тлумачення у вигляді роз'яснень рекомендаційного характеру, що впливає з узагальнення судової практики та оформлюється у постановках Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

3) тлумачення також у формі рекомендаційних роз'яснень щодо застосування законодавства у кримінальних справах, яке до 2010 року надавав Пленум Верховного Суду України на основі узагальнення судової практики і яке продовжує діяти, оскільки відповідне законодавство не змінилося, і Пленум ВСРЦКС не видав з цих питань власних постанов [34, с. 93].

В.О. Навроцький аналізує казуальне тлумачення в контексті різновидів судового тлумачення, вважаючи його за найпоширеніший вид офіційного тлумачення. Автор вирізняє два типи судового тлумачення:

1) казуальне тлумачення, яке проводиться судом під час розгляду конкретної кримінальної справи та стосується застосування і роз'яснення закону лише в рамках цієї справи;

2) квазінормативне тлумачення, що використовується в актах Пленуму Верховного Суду України, де видаються роз'яснення з складних питань застосування кримінального кодексу, вказуючи, що вони не можуть замінювати, обмежувати чи розширювати зміст закону [35, с. 93–95].

У правовій теорії розглядається не тільки офіційне, але й неофіційне тлумачення норм права, яке більшість науковців [28, с. 294] розглядає як просте роз'яснення правових норм. Неофіційне тлумачення не має обов'язкової сили, оскільки проводиться особами без офіційного статусу для правового тлумачення. Його результати зазвичай виражаються у вигляді порад чи рекомендацій, не призводячи до юридичних наслідків.

Виділяють такі типи неофіційного тлумачення: буденне, яке може здійснювати будь-яка особа у повсякденному житті; професійне, яке надають особи зі спеціальною освітою, такі як адвокати, нотаріуси чи

юрисконсультанти; доктринальне (наукове), що передається через наукові публікації та навчальні матеріали. Особи, які займаються неофіційним тлумаченням, це ті, хто не має офіційних повноважень для цього; громадяни, організації, наукові й освітні установи, практики, та інші, кого не вважають уповноваженими на здійснення такої діяльності; суб'єкти, що не мають спеціальних повноважень [29, с. 53–54].

Основною рисою неофіційного тлумачення є його відсутність юридичної обов'язковості та формально-правового характеру. Деякі науковці акцентують, що рекомендації, що впливають з неофіційного тлумачення, не несуть за собою юридичних наслідків, і що термінологія, хоча й змінюється в словесній формі, зберігає той самий зміст.

У правовій теорії існує кілька підходів до класифікації неофіційного тлумачення. О.Ф. Скакун виділяє такі типи:

1) компетентно-юридичне тлумачення, яке здійснюється правовими фахівцями і поділяється на доктринальне (наукове) та професійне (практичне);

2) компетентно-неюридичне, виконане фахівцями інших наукових галузей;

3) повсякденне, здійснюване будь-якими особами на основі їхнього життєвого досвіду та рівня правосвідомості [5, с. 445–446].

П.Л. Фріс у своїй науковій роботі розглядає два типи неофіційного тлумачення: судове та доктринальне (наукове). Судове тлумачення, за його словами, здійснюється судами на всіх рівнях під час розгляду кримінальних справ, включно з постановами Пленуму Верховного Суду України щодо практики в розгляді певних категорій кримінальних справ. Він підкреслює, що попри те, що цей вид тлумачення офіційно не визначено як обов'язковий, його вплив і значимість є вельми значними [36, с. 269–274].

У контексті загальнообов'язковості постанов Пленуму Верховного Суду України існує суперечлива дискусія в юридичних колах. Деякі експерти вважають, що постанови Пленуму можуть бути розглядані як авторитетні джерела, але не як обов'язкові,

оскільки судді є незалежними і підкоряються виключно закону. Рекомендації Пленуму з тлумачення законів мають практичне значення для нижчих судів завдяки своїй переконливості та обґрунтованості, але не вважаються обов'язковими.

На протилежному полюсі, прихильники обов'язковості постанов Пленуму ВС України аргументують, що ігнорування цих роз'яснень неможливе, оскільки ВС України як вищий судовий орган загальної юрисдикції має завдання забезпечувати єдиний підхід до застосування законів усіма судами цієї категорії (ч. 2 ст. 125 Конституції України). Постанови Пленуму, які містять ключові рекомендації щодо тлумачення законів та розгляду судових справ, сприяють формуванню однорідної судової практики і є важливими для забезпечення консистенції у судових рішеннях. Також у своїх постановах Пленум неодноразово звертався до судів із закликом враховувати в своїй діяльності рекомендації з діючих постанов ВС України, що мають велике значення для правильного застосування законодавства.

Наукове (доктринальне) тлумачення відіграє ключову роль у розвитку кримінального права, здійснюючись у наукових і навчальних юридичних інституціях, а також окремими науковцями та практиками через монографії, підручники, науково-практичні коментарі та експертні висновки. Хоча деякі вчені вказують на розбіжності у значенні термінів «наука» та «доктрина», які використовуються для позначення різних видів тлумачень. А.О. Селіванов стверджує, що доктрина має більший авторитет, ніж наука [37, с. 6–9].

При розгляді цих термінів, важливо розуміти, що не всі наукові результати можна вважати доктриною. З точки зору етимології, наука охоплює:

1) форму суспільної свідомості, що об'єктивно відображає світ, систему знань про закономірності природи та суспільства, способи впливу на світ;

2) окрему галузь знань або напрям, названий ім'ям засновника;

3) освіту, навички, знання, набуті через навчання та життєвий досвід;

4) те, що навчає, рада або урок;

5) процес навчання [32, с. 741].

Доктрина, з іншого боку, визначається як політичне, наукове, філософське, військове чи інше вчення або система поглядів [32, с. 314].

У науковій літературі висувуються пропозиції щодо класифікації доктринального тлумачення як особливого виду професійного тлумачення [29, с. 55]. Ю.Л. Власов розширює коло суб'єктів, які мають здатність до здійснення компетентного (професійного) тлумачення, включаючи до нього не тільки юристів-практиків, але й вчених у відповідній області [38, с. 106]. В юридичній теорії часто зустрічається думка, що доктринальні підходи формуються у співпраці науковців та суддів [39, с. 15], і таке наукове тлумачення зазвичай підтримує взаємодію з офіційним тлумаченням, забезпечуючи йому наукове обґрунтування. Цей зв'язок яскраво виражений у діяльності Конституційного Суду України.

За словами Ю.М. Тодики, доктринальне тлумачення може проявлятися у вигляді окремої думки судді КС України, яка виступає як професійне тлумачення, тісно пов'язане з доктринальною інтерпретацією вивчених конституційних норм і положень [4, с. 201]. В такій окремій думці суддя може висловити згоду з рішенням суду, але додати власні аргументи. Наприклад, у зарубіжній практиці такі окремі думки часто слугують основою для перегляду правових позицій органами конституційної юрисдикції.

Висновки

Отже, тлумачення кримінального закону є важливим і складним процесом, спрямованим на точне встановлення змісту норм права для їх адекватного застосування. Воно передбачає інтелектуальну діяльність, яка включає філологічний аналіз тексту, виявлення законодавчих намірів, уточнення та роз'яснення понять і термінів. Також тлумачення передбачає розрізнення різних типів норм, включаючи конкретизуючі та норми про норми, що сприяє забезпеченню юридичної визначеності та зменшенню правової невизначеності. Цей

процес не лише допомагає уникнути суперечностей у законодавстві та заповнювати прогалини, але і захищає від свавільної інтерпретації та перетворення тлумачення в законотворчість. Тлумачення кримінального закону має бути об'єктивним, обґрунтованим і не повинно виходити за рамки закладених у законі положень, забезпечуючи таким чином справедливість та юридичну визначеність у кримінально-правовому регулюванні.

Принципи тлумачення кримінального законодавства є фундаментальними і визначають методологічний підхід до розуміння і застосування кримінально-правових норм. Ці принципи включають строге дотримання законності, раціональне та логічне тлумачення, врахування добросовісності, об'єктивності і деталізацію у виведенні висновків. Вони спрямовані на гарантування справедливості, ефективності та зрозумілості правозастосування, забезпечуючи таким чином захист прав та свобод особи. При тлумаченні кримінальних норм необхідно дотримуватись універсальності і консистентності підходів для забезпечення єдності правової практики.

Види тлумачення залежно від обсягу охоплюють буквальне, обмежувальне та поширювальне тлумачення. Буквальне тлумачення передбачає строге дотримання текстуального змісту норми, не виходячи за межі вираженого в ній сенсу. Обмежувальне тлумачення звужує обсяг дії норми, застосовуючи більш строгі критерії до її інтерпретації, що може включати аналіз інших пов'язаних статей або законів. Поширювальне тлумачення дозволяє розширити дію норми за рахунок її більш широкого та гнучкого витлумачення, що може включати залучення додаткових нормативних актів чи практику судового застосування. Ці три типи тлумачення є важливими інструментами в руках юристів та судів для забезпечення правильного застосування законів, враховуючи їхній справжній зміст та суспільні потреби, згідно з принципами правової чіткості та справедливості.

Види тлумачення залежно від суб'єкта інтерпретації можна класифікувати як

офіційне та неофіційне. Офіційне тлумачення проводиться уповноваженими державними органами та службовими особами і має обов'язковий характер для всіх суб'єктів права. Воно може бути нормативним, що застосовується загально та універсально, або казуальним, що має вплив лише на конкретний випадок. Офіційне тлумачення поділяється на аутентичне, здійснюване органом, що створив норму, та легальне, що здійснюється на основі делегації чи повноважень. Неофіційне тлумачення, здійснюване особами без офіційного статусу, не має юридичної сили і може бути буденним, професійним, чи доктринальним. Ці різні види тлумачення важливі для забезпечення повної та різносторонньої інтерпретації кримінальних норм, кожен з яких відіграє свою роль у правозастосуванні та розвитку правової системи.

Література

1. Лепіш Н. Я. (2105) Наукове розуміння тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Вип. 4. С. 12-24.
2. Black's Law Dictionary /by Н.С. Black. (1991) 6 ed. St. Paul: West Publishing Co, 1657 p.
3. Юридична енциклопедія: в 6 Т (1999) /за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Українська енциклопедія, 1998-2004. Т. 2. 741 с.
4. Тодика Ю. М. (2003) Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: монографія /Ю. М. Тодика. Х.: Факт, 328 с.
5. Скакун О. Ф. (2021) Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ: Алерта, 528 с.
6. Молибога М.П. (2010) Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. №2. С. 42 – 46.
7. Тодика Ю.М. (2002) Способи тлумачення Конституції і законів Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. № 2(25). С. 51-58.
8. Шевчук Р. (2016) Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Філософія права*. No 11. С. 216-219.

9. Прийма С.М. (2009) Ознаки тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. № 3(58). С. 239-248.
10. Навроцька Ю. О. (2022) Тлумачення права як зміст інтерпретаційної діяльності: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 72: частина I. С. 223-230.
11. Балобанова Д. О. (2005) Тлумачення кримінального закону. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. /редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), Л. Р. Біла (відп. секр.) [та ін.]; ОНЮА. Одеса: Юрид. л-ра, Вип. 25. С. 460-463.
12. Василькова Л.М. (2013) Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права. *Термінологічний вісник*. Вип. 2(2). С. 120-124.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
14. Кримінальне право України. Загальна частина: (2004) Підручник. (Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов. К.: Юридична думка, 352 с
15. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141
16. Прийма С. (2012) Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 3 (70). С. 34-43.
17. Куцевич М. П. (2011) Окремі аспекти виникнення міжнародно-правових зобов'язань держави з міжнародних договорів у сфері кримінального права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: «Юридичні науки». Вип. 89. С. 58–61.
18. Назарова І. В. (2018) Окремі теоретичні аспекти застосування принципу добросовісності в праві. *Держава і право*. Серія: «Юридичні науки». Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького, Вип. 80. С. 16–28.
19. Назарова І. В. (2018) Становлення і розвиток сучасних концепцій реалізації принципу добросовісності в праві. *Судова апеляція*. Київ, № 4 (53). С. 17–25.
20. Капліна О.В. (2008) Принципи правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. № 2 (53). С. 200–211.
21. Прийма С.В. (2011) Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 218 с.
22. Теорія та практика правозастосування. Тлумачення Конституції України (2016) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: ДДУВС; Ліра ЛТД., 508 с.
23. Юріков О. О. Тлумачення кримінально-правових норм та його види. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/3ea15648-cc7a-411d-9839-6793c0b16c05/content> (дата звернення: 09.10.2024)
24. Case of Kokkinakis v. Greece, application 14307/88, 25.05.1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-57827%22%5D%7D> (дата звернення: 09.10.2024)
25. Кримінальне право України: Загальна частина (2020): підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид., переробл. і допов. Харків: Право. 584 с.
26. Case of Achour v. France, application 67335/01, 29.03.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5C%22001-72927%22%7D%7D> (дата звернення: 09.10.2024)
27. Case of Huhtamaki v. Finland, application 54468/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5C%22001-109341%22%7D%7D> (дата звернення: 09.10.2024)
28. Луць Л.А. (2007) Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою) К.: Атіка, 412 с.
29. Загинеї З.А. (2015) Кримінально-правова герменевтика: монографія /К.: Видав. дім «Ар-тЕк», 380 с.
30. Кримінальне право України: Загальна частина (2015): підручник /В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 528 с.

31. Карелова Г.А. (2014) Кримінальна відповідальність у правових позиціях Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /Г.А. Карелова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 313 с.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (2005) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». 1728 с.

33. Загальна теорія держави і права (2009): підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Х.: Право, 583 с.

34. Дудоров О.О. (2014) Кримінальне право: навчальний посібник /О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк; за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 944 с.

35. Українське кримінальне право. Загальна частина (2013): підручн. / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 712 с.

36. Фріс П.Л. (2009) Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищих навч. закладів. 2-ге вид., доповн. і переробл. К.: Атіка, 512 с.

37. Селіванов А.О. (2008) Судове право: нова галузь чи тео- ретична думка? *Вісник Верховного Суду України*. No 6. С. 6–9.

38. Власов Ю.Л. (2001) Проблеми тлумачення норм права: монографія / Ю.Л. Власов. К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. 180 с.

39. Спасибо-Фатєєва І.В. (2005) Доктринальне тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. No 1 (40). С. 14–25.

SUMMARY

The article examines the meaning of the interpretation of the criminal law as a complex and multifaceted process aimed at the exact clarification and clarification of the content of legal norms with the aim of their proper application in legal practice. It is emphasized that interpretation is an intellectual activity that includes philological analysis of the legislative text, revealing the true intentions of the legislator, as well as clarification and systematization of legal terminology.

The principles of interpretation of criminal legislation are analyzed in detail. Among them, special attention is paid to the principles of legality, reasonableness, good faith, objectivity and detail. These principles ensure fairness, efficiency and clarity of law enforcement, promote the unity of legal practice and support public trust in the legal system. They also help to avoid mistakes and abuses in the application of the criminal law.

Varieties of interpretation are considered depending on the scope, in particular, literal, restrictive and expansive. The types of interpretation by subject of interpretation are also investigated: official and unofficial. Official interpretation is carried out by authorized public bodies, such as courts or legislative institutions, and is binding on all subjects of law. Unofficial interpretation, which can be everyday, professional or doctrinal, does not have legal force, but influences the formation of legal culture, the development of legal science and the practice of applying legislation, in particular through scientific publications and expert commentaries.

The conclusion emphasizes the critical importance of accurate, objective and consistent interpretation of the criminal law to ensure justice and legal certainty. Correct interpretation contributes to the effective and predictable application of legal norms, compliance with the principle of the rule of law, protection of the rights and freedoms of the individual in criminal law regulation, as well as increasing the authority of the legal system as a whole. This, in turn, strengthens citizens' trust in justice and contributes to the stability of social relations.

Key words: interpretation of law, rule of law, criminal legislation, principles of interpretation, methods of interpretation.